

‘Ofá mo e Fonó

‘ELETĀ DALLIN H. OAKS

‘O e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá

‘Oku ‘ikai mā‘olunga ange e ‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘i He‘ene ngaahi fonó mo ‘Ene ngaahi fekaú, pea ‘oku ‘ikai ke hanga ‘e he ngaahi fono mo e ngaahi fekau ‘a e ‘Otuá ‘o holoki ‘a e taumu‘a mo e mālohi ‘o ‘Ene ‘ofá.

Kuo ue‘i au ke u lea fekau‘aki mo e ‘ofa ‘a e ‘Otuá mo ‘Ene ngaahi fekaú. Ko ‘eku pōpoakí ‘eni, ko e ‘ofa kānokato mo haohaoa ko ia ‘a e ‘Otuá ‘oku hāsino ia ‘i he ngaahi tāpuaki kotoa ‘o e palani ‘o ‘Ene ongoongo-leleí, kau ai ‘a e fo‘i mo‘oni ko ia ‘oku fakatatali ‘Ene ngaahi tāpuaki fungani tahá ma‘anautolu ‘oku talangofua ki He‘ene ngaahi fonó.¹ Ko e ngaahi tefito‘i mo‘oni ta‘engata ‘eni ‘oku totonu ke ne tataki ‘a e mātu‘á ‘i he‘enau ‘ofa mo hono ako‘i ‘enau fānau.

I.

Te u kamata ‘aki ha ngaahi sīpinga ‘e fā, ‘okú ne fakafōtungā ha ngaahi puputu‘u fakamatelie ‘i he ‘ofá mo e fonó.

- Ne talaange ‘e ha talavou nonofokovi ki he‘ene mātu‘a lotu mamahí,

“Kapau ‘okú mo ‘ofa mo‘oni ‘iate au, te mo tali kīmaua ‘o tatau pē mo ho‘omo tali ho‘omo fānau kuo malí.”

- Na‘e tafihu ha taha ta‘u hongofulu tupu ‘i he tu‘utu‘uni pe fekau ‘a e mātu‘á ‘o ne pehē, “Kapau ne mo ‘ofa mo‘oni ‘iate au, he ‘ikai ke mo fakamālohi‘i au.”

‘I he ongo sīpingá ni, ‘oku pehē ai ‘e ha taha na‘á ne maumau‘i e ngaahi fekaú ‘oku totonu ke mā‘olunga ange ‘a e ‘ofa ‘a e mātu‘á ‘i he ngaahi fekau ‘o e fono fakalangí pea mo e akonaki ‘a e mātu‘á.

‘Oku fakahaa‘i ‘i he sīpinga ‘e ua hoko haké ‘a e puputu‘u fakamatelie fekau‘aki mo e ‘ofa ‘a e ‘Otuá.

- Na‘e fakasitua‘i ‘e ha taha ‘a e tokā-teline ko ia kuo pau ke mali ha ongome‘a ki he nofo ta‘engatá ka na ma‘u ha fetu‘utaki fakafāmilī ‘i he mo‘ui ka hokó, ‘o ne pehē, “Kapau na‘e ‘ofa mo‘oni ‘a e ‘Otuá ‘iate kitautolu, ‘oku ‘ikai ke u tui te Ne fakamavahevehe‘i peheni ‘a e husepānití mo e uai‘i.”
- ‘Oku pehē ‘e ha taha kuo ‘osi ‘ene tui ‘i he faingata‘a kuo fakangofua ‘e he ‘Otuá ke hoko ki ha taha pe matakali, peá ne pehē leva, “Kapau na‘e ‘i ai ha ‘Otuá na‘e ‘ofa ‘iate kitautolu, he ‘ikai ke Ne tuku ke hoko ‘eni.”

‘Oku ta‘e-tui ‘a e fa‘ahinga ko ‘enī ki he ngaahi fono fakalangí ‘a ia ‘oku nau pehē ‘oku fehanganhangai mo ‘enau tui

ki he fo‘i fakakaukau ‘o e ‘ofa ‘a e ‘Otuá. Ko e ni‘ihi ‘oku ‘i he tu‘unga ko ‘enī ‘oku ‘ikai mahino kiate kinautolu ‘a e natula ‘o e ‘ofa ‘a e ‘Otuá pe ko e taumu‘a ‘o ‘Ene ngaahi fonó mo e ngaahi fekaú. ‘Oku ‘ikai mā‘olunga ange ‘a e ‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘i He‘ene ngaahi fonó mo ‘Ene ngaahi fekaú, pea ‘oku ‘ikai ke hanga ‘e he ngaahi fono mo e ngaahi fekau ‘a e ‘Otuá ‘o holoki ‘a e taumu‘a mo e mālohi ‘o ‘Ene ‘ofá. ‘Oku totonu ke pehē pē ‘a e ‘ofa mo e ngaahi tu‘utu‘uni ‘a e mātu‘á.

II.

‘Uluakí, fakakaukau ki he ‘ofa ‘a e ‘Otuá, ‘a ia kuo fakamatala‘i mahu‘ingamālie he pongipongi ni ‘e Palesiteni Tieta F. ‘Ukitofá. Na‘e fehu‘i ‘e he ‘Aposetolo ko Paulá, “Ko hai te ne fakamāvae ‘a kitautolu mei he ‘ofa ‘a Kalaisí?” ‘Oku ‘ikai ko e mamahí, pe ko e fakatangá, pe ko e tu‘utāmaki pe ko e heletá” (vakai, Loma 8:35). Na‘á ne faka‘osi ‘o pehē, “He ‘oku ou ‘ilo pau, ‘e ‘ikai ‘i he maté, pe ‘i he mo‘ui, pe ‘i he kau ‘āngeló, pe ‘i he kau pulé, pe ‘i he ngaahi mālohí, . . . pe ‘i ha me‘a kehe ‘e taha kuo ngaohi, ‘e ‘ikai mafai ia ke fakamāvae ‘a kitautolu mei he ‘ofa ‘a e ‘Otuá” (veesi 38–39).

‘Oku ‘ikai ha fakamo‘oni lelei ange ki he mālohi ta‘e fakangatangata pea mo e haohaoa ‘o e ‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘i he me‘a ne fakahā ‘e he ‘Aposetolo ko Sioné: “He na‘e ‘ofa pehē ‘a e ‘Otuá ki māmani, na‘á ne foaki hono ‘Alo pē taha na‘e fakatupú” (Sione 3:16). Na‘e tohi ‘e ha ‘Aposetolo ‘e taha ‘o pehē “na‘e ‘ikai te ne mamae ki hono ‘Alo ‘o‘oná, ka ne tu-kuangē ia koe‘uhí ko kitautolu kotoa pē” (Loma 8:32). ‘Oku pau pē na‘e mamahi lahi ‘etau Tamai Hēvaní ke tuku mai Hono ‘Aló ke ne kātekina ‘a e mamahi kāfakafa ‘o ‘etau ngaahi angahalá. Ko e fakamo‘oni lelei taha ia ‘o ‘Ene ‘ofa kiate kitautolú taki taha!

Ko e ‘ofa ‘a e ‘Otuá ki He‘ene fānau ko ha mo‘oni ta‘engata ia, ka ko e hā ‘oku ‘ofa lahi pehē ai kiate kitautolú, pea ko e hā ‘oku tau fie ma‘u ai ‘a e ‘ofa ko íá? ‘Oku ma‘u ‘a e talí ‘i he fekau‘aki ‘a e ‘ofa ‘a e ‘Otuá mo ‘Ene ngaahi fonó.

‘Oku hangē ‘oku fakamahu‘ingā‘i ‘e ha ni‘ihi e ‘ofa ‘a e ‘Otuá koe‘uhí ko

'enua 'amanaki 'oku lahi fau 'Ene 'ofá mo fai ta'e-tu'unga'a, pea te Ne 'alo'ofa 'e faka'atā ai kinautolu mei he talangofua ki He'ene ngaahi fonó. I he tafa'aki 'e tahá, ko kinautolu 'oku mahino ki ai e palani 'a e 'Otuá ma'a 'Ene fānaú, 'oku nau 'ilo'i ko e ngaahi fono 'a e 'Otuá 'oku ta'eliliua, pea ko e fo'i mo'oni ko 'ení ko ha fakamo'oni lelei ia 'e taha 'o 'Ene 'ofa ki He'ene fānaú. He 'ikai lava ke to'o 'e he 'alo'ofá 'a e fakamaau totonú,² pea ko kinautolu ko ia 'oku ma'u e 'alo'ofá, ko kinautolu ia kuo nau "tauhi 'a e fuakavá mo tauhi 'a e fekaú" (T&F 54:6).

'Oku tau toutou lau 'i he Tohi Tápú pea 'i he ngaahi folofola fakaonopōni ki he houhau 'a e 'Otuá 'i he faiangahalá³ pea mo 'Ene tō'onga 'i He'ene houhá⁴ kiate kinautolu 'oku mau-mau'i 'Ene ngaahi fonó. 'Oku hoko fēfē 'a e houhá mo e tauteá ko ha fakamo'oni 'o 'Ene 'ofá? Na'e ako'i mai 'e Siosefa Sāmita na'e "fokotu'u 'e he 'Otuá 'a e ngaahi fonó ke lava [e he ngaahi laumālie te Ne tuku mai ki he māmaní] 'o ma'u 'a e faingamālie ke nau fakalalakaka 'o hangē pē ko Iá."⁵ Ko e 'ofa 'a e 'Otuá 'oku mātu'aki hao-haoa pea ko Hono finangaló ia ke tau talangofua ki He'ene ngaahi fekaú koe-'uhí, he 'okú Ne 'afio'i ko e talangofua pē ki He'ene ngaahi fonó 'a e founa 'e lava ke tau hoko ai 'o hao-haoa tatau mo Iá. I he 'uhingá ni, 'oku 'ikai hoko ai 'a e tuputāmaki mo e houhau 'a e 'Otuá ko ha *fehanganagai* 'o 'Ene 'ofá ka ko ha *fakamo'oni* 'o 'Ene 'ofá. 'Oku 'ilo'i 'e he mātu'a kotoa pē te ke lava 'o 'ofa mo'oni mo kakato 'i ha ki'i tamasi'i lolotonga ia 'oku ke fakapoto'i ho'o 'ita mo ta'e-fiemālie 'i ha 'ulungāanga paongata'a 'o e ki'i tamasi'i.

Ko e 'ofa 'a e 'Otuá 'oku kānokato mo'oni pea 'oku hanga ai 'e He'ene palani hao-haoá 'o foaki mai ha ngaahi me'a'ofa lahi ki He'ene fānaú kotoa, 'o a'u kiate kinautolu 'oku talangata'a ki He'ene ngaahi fonó. Ko e mo'ui fakamatelié ko e taha ia 'o e nagahi me'a'ofá, ne foaki kiate kinautolu kotoa na'e fe'unga 'i he Tāu 'i he Langí.⁶ Ko ha me'a'ofa ta'e-tu'unga'a 'e taha 'a e toetu'u 'a e taha kotoá, "He 'oku hangē 'oku mate kotoa pē 'ia 'Ātamá, 'e pehē

foki, 'e mo'ui kotoa pē 'ia Kalaisi" (1 Kolinitō 15:22). 'Oku lahi mo ha ngaahi me'a'ofa fakamatelié kehe 'oku 'ikai makatu'unga ia he'etau talangofua fakafō'ituitui ki he fonó. Hangē ko hono ako'i 'e Sisuú, 'Okú Ne "pule ke hopo 'ene la'áa ki he angakoví mo e anga-leléi, pea 'okú ne tuku 'a e 'uhá ki he angatonú mo e ta'eangatonú" (Mātuu 5:45).

Kapau pē te tau fakafanongo, te tau lava 'o 'ilo'i 'a e 'ofa 'a e 'Otuá mo ongo'i ia, na'a mo e taimi 'oku tau talangata'a ai. Na'e fai e fakamatala ko 'ení 'e ha fefine na'e toki fokí ni mai 'o mālohi he Siasí, 'i ha'ane malanga he houlotu sākalamēnití: "Kuó Ne 'i ai ma'u pē ke tokoni'i au, 'o a'u ki he taimi na'a ku fakasitu'ai ai Iá. Kuó Ne tatakai ma'u pē mo fakafiemālie'i au 'aki 'Ene 'alo'ofa ongongofuá 'o takatakai 'iate au, ka na'a ku fu'u 'ita lahi ke 'ilo'i mo tali 'a e ngaahi me'a 'oku hokó mo e ngaahi ongo peheé."⁷

III.

Ko e ngaahi tāpuaki fungani taha 'a e 'Otuá 'oku mahino 'ene makatu'unga 'i he talangofua ki he ngaahi fono mo e ngaahi fekau 'a e 'Otuá. Ko e tefito'i akonaki 'oku ma'u ia mei he fakahā 'o onopōni:

"'Oku 'i ai ha fono na'e tu'utu'uni pau 'i he langí ki mu'a 'i he te'eki ai ke 'ai 'a e ngaahi tu'unga 'o e māmaní, 'a ia 'oku makatu'unga ki ai 'a e ngaahi

tāpuaki kotoa pē—

"Pea 'o ka tau ka ma'u ha tāpuaki mei he 'Otuá, 'oku tupunga ia 'i he talangofua ki he fono 'a ia 'oku makatu'unga ia ki ai" (T&F 130:20–21).

'Oku tokoni 'a e tefito'i mo'oni lelei ko 'ení ke mahino kiate kitautolu 'a e 'ubinga 'o ha ngaahi me'a lahi, hangē ko hono 'ai ke potupotutatau 'o e fakamaau totonú mo e 'alo'ofá 'e he Fakaleléi. 'Okú ne toe fakamatala'i foki mo e 'uhinga he 'ikai ta'ofi ai 'e he 'Otuá hono faka'aonga'i 'o e tau'atāina ke filí 'e He'ene fānaú. Ko e tau'atāina ke filí—'a hotau mālohi ke filí—'oku mahu'inga ia ki he palani 'o e ongo-ongoleléi 'a ia na'a ne 'omi kitautolu ki māmaní. 'Oku 'ikai kau noa mai 'a e 'Otuá ke ta'ofi 'a e ngaahi nunu'a 'o ha fili 'a ha taha ke malu'i ha kakai kehe—'o a'u ai pē ki he taimi 'oku nau fetā'aki, fefakalavea'aki pe fefakamamahí'aki ai—he te ne maumau'i ai 'e ia 'Ene palani ki he fakalalakaka ta'e-ngatá.⁸ Tē Ne tāpuaki'i kitautolu ke tau kātaki'i e ngaahi nunu'a 'o e fili 'a e nī'hi kehé, ka he 'ikai ke Ne ta'ofi 'a e ngaahi fili ko iá.⁹

Ka mahino ki ha taha e ngaahi akonaki 'a Sisuú, he 'ikai fakakaukau ia 'oku tui 'etau Tāmai Hēvani 'ofá pe ko Hono 'Alo Fakalangí 'oku mā'olunga ange 'Ena 'ofá 'i he'ena ngaahi fekaú. Fakakaukau ki he ngaahi sīpinga ko 'ení.

I he kamata 'e Sisū 'Ene ngāue

fakafaifeaká, ko 'Ene 'uluaki pōpoakí ko e fakatomalá.¹⁰

Ko e taimi na'á ne faka'aonga'i ai 'a e 'alo'ofá 'i he 'ikai ke Ne fakahalaia'i 'a e fefine na'e mo'ua 'i he tonó, na'á Ne fakahā ange ki ai "Alu, pea 'oua 'e toe faiangahala" (Sione 8:11).

Na'e ako'i 'e Sīsū, " 'E 'ikai hū ki he pule'anga 'o e langí 'a kinautolu kotoa pē 'oku pehē mai kiate au, 'Eiki, 'Eiki, ka ko ia 'okú ne fai 'a e finangalo 'o 'eku Tamai 'oku 'i he langí" (Mātu 7:21).

Ko e mālohi 'o e ngaahi fekau mo e fono 'a e 'Otuá 'oku 'ikai liliu ia ke ne fakalato 'a e tō'onga pe ngaahi holi 'oku manakoá. Kapau 'oku 'i ai ha taha 'oku fakakaukau 'oku hanga 'e he 'ofá faka-otuá pe 'ofá fakaemātu'á 'o 'oange ki ha taha ha ngofua ke talangata'a ki he fonó, 'oku 'ikai mahino kiate ia 'a e 'ofá pe ko e fonó. Na'e fakahā 'e he 'Eiki:

"Ko ia ia 'okú ne maumau'i ha fono, 'o 'ikai talangofua ki he fonó, ka 'okú ne feinga ke hoko ko e fono kiate ia pē, 'o ne loto ke nofo 'i he fai angahalá, mo ne nofo 'aupito 'i he fai angahalá, 'oku 'ikai lava ke fakamā'oní'oni'i ia 'e he fonó, pe ko e 'alo'ofá, pe ko e fakamaau totonú, pe ko e fakamāu. Ko ia, kuo pau ke nau kei 'uli ai pē" (T&F 88:35).

'Oku tau lau he fakahā 'o onopōnī, " 'Oku tuku ha fono ki he ngaahi pule-anga kotoa pē" (T&F 88:36). Hangē ko 'ení:

"He ko ia ia 'oku 'ikai te ne lava 'o tauhi 'a e fono 'o ha pule'anga fakasilesitiale 'e 'ikai te ne lava 'o kātaki'i ha nāunau fakasilesitiale.

"Pea ko ia ia 'oku 'ikai te ne lava 'o tauhi 'a e fono 'o ha pule'anga fakatelesitiale 'e 'ikai te ne lava 'o kātaki'i ha nāunau fakatelesitiale.

"Pea ko ia ia 'oku 'ikai te ne lava 'o tauhi 'a e fono 'o ha pule'anga fakatilesitiale 'e 'ikai te ne lava 'o kātaki'i ha nāunau fakatilesitiale" (T&F 88:22–24).

Ko hono 'ai 'e tahá, ko e pule'anga 'o e nāunau 'e 'ave kinautolu ki ai 'e he Fakamaau Faka'osí he 'ikai makatu'unga ia he 'ofá ka 'i he fono ne 'omi 'e he 'Otuá 'i He'ene palani ke fakafe-unga'i kinautolu ki he mo'ui ta'engatá, "ko e me'a'ofa 'oku mahu'inga taha 'i he ngaahi me'a'ofa kotoa pē 'a e 'Otuá" (T&F 14:7).

IV.

'Oku ma'u 'e he mātu'á ha ngaahi faingamālie lahi ke faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení 'i hono ako'i mo e fengāue'aki mo 'enau fānaú. Ko e taha 'o e fa'ahinga faingamālie peheé 'oku fekau'aki ia mo e ngaahi me'a'ofa 'oku foaki 'e he mātu'á ki he'enu fānaú. Hangē ko hono foaki 'e he 'Otuá ha ngaahi me'a'ofa 'e nīhi ki he kotoa 'o 'Ene fānau fakamatelié ta'e fie ma'u ke nau talangofua fakafō'ituitui ki He'ene ngaahi fonó, 'oku pehē hono foaki 'e he mātu'á ha ngaahi me'a lelei ki he'enu fānaú 'o hangē ko e nofo-angá mo e me'akái 'o a'u ai pē kapau 'oku 'ikai fakahoko kakato 'e he fānaú 'a e ngaahi fie ma'u kotoa 'a e mātu'á. Ka 'i he'etau muimui ki he sīpinga 'o ha Tamai Hēvani 'oku tokaimā'ananga mo 'ofa, kuó Ne foaki 'a e ngaahi fonó mo e ngaahi fekaú ke 'aonga ki He'ene fānaú, 'oku hanga ai 'e he ngaahi mātu'á fakapotopotó 'o 'ai ke makatu'unga e ngaahi me'a'ofa 'a e mātu'á 'i he talangofuá.

Kapau 'oku 'i ai ha fānau 'a ha mātu'á 'oku 'alu hē—hangē ko ha taha ta'u hongofulu tupu 'okú ne fakatuaia 'a e 'olokaholó pe faito'o kona tapú—'oku nau fehangahangai mo ha fehu'i faingata'a. 'Oku hanga 'e he 'ofá 'a e mātu'á 'o fakangofua 'a e ngaahi me'a

ko 'ení, ke nau faka'aonga'i ia 'i honau 'apí, pe 'oku fie ma'u 'e he lao fakasivilé pe tu'unga kovi 'o e tō'ongá ni pe ko e mahu'inga 'o e toenga 'o e fānaú 'i he 'apí ke tapui 'eni?

Ke u 'oatu ha fehu'i 'oku toe faingata'a angé, kapau 'oku nonofo kovi ha taha 'o e fānaú, 'oku fie ma'u nai 'i he kovi 'o e feohi fakasekisuale ta'e-malí ke ongo'i 'e he tamasi'i ko 'ení hono ta'e tali kakato 'e he fāmilí 'aki hano fakamavahe'i mei ha toe fetu'utaki mo e fāmilí, pe 'oku fie ma'u nai 'e he 'ofa 'a e mātu'á ke tukunoa'i pē 'a e nonofo kovi ia? Kuó u 'osi mamata 'i he ongo me'a ni fakatou'osi, pea 'oku ou tui 'oku fakatou ta'etaau.

Ko e fē 'e fakangata ai 'e he mātu'á? Ko ha me'a ia ke fai 'aki e fakapotopotó 'a e mātu'á, 'o tatakí 'e he fakahā 'a e 'Eiki. 'Oku 'ikai ha tafa'aki ia 'i he ngāue 'a e mātu'á 'e toe fie ma'u lahi ange ai 'a e fakahinohino 'a e langí pe ngalingali 'e ma'u ai, ka ko e tu'utu'uni ko ia 'a e mātu'á 'i hono ohi hake 'o 'enau fānaú mo hono pule'i honau fāmilí. Ko e ngāue 'eni 'o 'itānití.

'I he fekuki 'a e mātu'á mo e ngaahi palopalemá ni, 'oku totonu ke nau manatu'i e akonaki 'a e 'Eiki ke tau tuku 'a e toko hivangofulu mā hiva kae o'atu ki he toafá 'o fakahaofi 'a e sipi na'e heé.¹¹ Kuo kolea 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ha ngāue 'ofa ke fakahaofi hotau kāinga 'oku hē-fano 'i he toafa 'o e 'ai'ai noa'ia pe ta'e-iló.¹² 'Oku fie ma'u 'e he ngaahi akonaki ko 'ení ha loto 'ofa tu'uloa, 'a ē 'okú ne tali mo'oni 'a e feohi 'ofa 'oku tu'uloa.

'Oku totonu ke toe manatu'i foki 'e he mātu'á hono toutou ako'i 'e he 'Eiki ko "ia 'oku 'ofa ki ai 'a e 'Eiki 'okú ne tautea" (Hepelū 12:6).¹³ 'I he'ene malanga konifelenisi 'i he Feongo'íaki mo e 'Ofá, na'e ako'i ai 'e 'Eletā Nalesoni ko e " 'ofa mo'oni ki he taha faiangahalá ke hoko ai ha fehangahangai fakahangatonu mo ia—kae 'ikai ko e tali fakalongolongo! 'Oku 'ikai poupou'i 'e he 'ofa mo'oni 'a e tō'onga te te 'auha ai."¹⁴

Ko e fē pē 'a e fakangatangata 'i he vaha'a 'o e mālohi 'o e 'ofá mo e mālohi 'o e fonó, kuo pau ke uesia 'e he maumau'i 'o e ngaahi fekaú 'a e ngaahi fetu'utaki 'ofa 'a e fāmilí.

Na'e ako'i 'e Sisū:

“'Oku mou mahalo kuó u ha'u ke tuku 'a e melinó ki māmani? 'Oku ou tala kiate kimoutolu, 'Ikai; ka ko e mavahevahé:

“Ngata heni 'e fe'ite'itani 'a e toko nimá 'i he fale pē taha, ko e toko tolu ki he toko ua, mo e toko ua ki he toko tolu.

“'E fe'ite'itani 'a e tamaí ki he fohá, mo e fohá ki he tamaí; ko e fa'éé ki he ta'ahiné, mo e ta'ahiné ki he fa'éé” (Luke 12:51–53).

'Oku fakamanatu mai 'e he akonaki fefeká ni ko e taimi 'oku 'ikai uouangataha ai 'a e kau mēmipa 'o e fāmílí 'i he feinga ke tauhi 'a e fekau 'a e Otuá, 'e 'i ai 'a e mavahevahe. Tē tau fai 'a e me'a kotoa pē te tau lavá ke tá'ofi hano uesia 'o e ngaahi fetu'utaki 'ofá, ka 'i he taimi 'e nī'hi 'oku hoko pē ia neongo 'etau ngāue 'osikiavelengá.

'I he uhouhonga 'o e me'a peheé, kuo pau ke tau kātekina 'a e fo'i mo'oni ko e hē ko ia 'a kinautolu 'oku tau 'ofa aí te ne fakasi'isi'i 'etau fiefiá, ka 'oku 'ikai totonu ke fakasi'isi'i mei he'etau fe'ofa'aki pe mei he'etau feinga 'i he kātaki ke tau taha 'i he 'ilo 'o e 'ofa 'a e 'Otuá mo 'Ene fonó.

'Oku ou fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e ngaahi me'á ni, he ko e konga 'o e palani 'o e fakamo'uí pea ko e tokāte-line ia 'a Kalaisí, pea 'oku ou fakamo'oni ki ai 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Russell M. Nelson, “Ko e 'Ofa Fakalangí,” *Liabona*, Fēpueli 2003, 12.
2. Vakai, 'Alamá 42:25.
3. Vakai, ki he sipingá, *Fakamaau* 2:12–14; *Saame* 7:11; *T&F* 5:8, 63:32.
4. Vakai, ki he sipingá, 2 *Ngaahi Tu'i* 23:26–27; 'Efesó 5:6; 1 *Nifai* 2:16–17; 'Alamá 12:35–36; *T&F* 84:24.
5. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesitani 'o e Siasi: Siosefa Sāmíta*, (2007), 10.
6. Vakai, *Fakahā* 12:7–8.
7. Tohi 'o Tisema 6, 2005, ma'u 'e he tokotaha na'á ne fai e tohi.
8. *Fakafehoanaki*, 'Alamá 42:8.
9. *Fakafehoanaki*, *Mōsaia* 24:14–15.
10. Vakai, *Mātiu* 4:17.
11. Vakai, *Luke* 15:3–7.
12. Vakai, Thomas S. Monson, “Ko e Ngaahi Patālione ne Molé,” *Liahona*, Sepitema 1987, 2.
13. Vakai foki, *Lea Fakatātā* 3:12; *Fakahā* 3:19; *T&F* 95:1.
14. Russell M. Nelson, “Feongo'faki mo e 'Ofá,” *Liabona*, Siulai 1994, 88.